

Geliş Tarihi:

28.04.2022

Kabul Tarihi:

21.10.2022

Yayımlanma Tarihi:

11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Yıldız, U., & Sert, D. (2022). Türkiye-İran göç sistemi: süreklilik ve değişimler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21* (Özel Sayı), 232-253. doi: 10.46928/iticusbe.1110346

TÜRKİYE-İRAN GÖÇ SİSTEMİ: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİMLER

Araştırma

Uğur Yıldız

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Aksaray Üniversitesi

uyildiz@aksaray.edu.tr

Deniz Sert

Özyeğin Üniversitesi

denizsert@gmail.com

Dr. Uğur Yıldız, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde 2010 yılında tamamladığı lisans eğitiminin ardından yüksek lisans eğitimini 2012 yılında Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ve doktora eğitimini 2017 yılında Kanada'da Carleton Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlamıştır. İlgi alanları arasında sınırlar ve göç, mülteciler, yönetimsellik ve yurttaşlık konuları yer almaktadır. 2020 yılında Tracing Asylum Journeys başlıklı kitabı Routledge Yayınevi tarafından yayımlanan Dr. Yıldız halen Aksaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Prof. Dr. Deniz Sert, lisans derecesini Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, yüksek lisans derecesini London School of Economics Avrupa Birliği Çalışmaları dalında yaptıktan sonra Siyaset Bilimi alanındaki doktora derecesini 2008 yılında City University of New York'tan almıştır. Dr. Sert'in çalışmaları zorunlu, uluslararası, düzensiz ve ulusötesi göç, çatışma, sınır yönetimi ve sivil toplum konularına yoğunlaşmıştır. 2019-2022 döneminde "Avrupa'da Göç ve Hareketlilik" alanında bir Jean Monnet Kürsüsü yürütmektedir.

TÜRKİYE-İRAN GÖÇ SİSTEMİ: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİMLER

Uğur Yıldız
uyildiz@aksaray.edu.tr
Deniz Sert
denizsert@gmail.com

Özet

Amaç: Son yıllarda Türkiye'ye dair göç çalışmalarında ciddi bir artış gözlenirse de Türkiye-İran göç koridoruna dair araştırmalar sınırlı sayıdadır. Bu makalede Türkiye-İran Göç sisteminde son dönemde yaşanan gelişmeler incelenecektir. Bu bağlamda tartışılacak üç kategori: yıllardır süregelen uluslararası korumaya tabi kişiler; sayıları gittikçe artan uluslararası öğrenciler ve yatırım yoluyla vatandaşlık hareketliliklerini kapsamaktadır.

Yöntem: Türkiye-İran göç koridorunda son yıllarda artış gösteren öğrenci hareketliliği ve konut alımı ile aynı süreçte Türkiye'ye gelerek sığınma başvurusunda bulunan İranlı bireylerin sayısında ciddi azalma olmuştur. Tarihsel süreçte bu değişimi iz sürme yöntemiyle sunan çalışma bu noktada verilerin ne ifade ettiğini göstermek adına TÜİK, YÖK ve GİB'den yararlanmaktadır. Azalan ve artan trendi anlamak adına ise makro politikadaki değişiklikleri analiz ederek, makro değişimlerin yeni olan etkisini ortaya çıkarmaktadır.

Bulgular: 1980'lerin başından itibaren İranlı bireylerin sığınma temelli Türkiye'ye olan hareketliliğiyle sınırlı olan Türkiye-İran göç koridorunda 2011 sonrası süreçte önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle 2011 sonrası dönemde İranlı öğrenciler ile İranlı ailelerin Türkiye'de konut edinimi yoluyla göçü her yıl sürekli olarak artış göstermektedir. Bu iki kategorinin varlığı ilk olarak Türkiye ve İran arasındaki göçü bir göç sistemine dönüştüğünün göstergesidir. Daha da önemlisi çalışma, bu iki düzenli göç kategorisinin varlığı Türkiye'nin göç politikalarının neoliberalleşmesiyle ilgili olduğunu tartışmaktadır.

Özgünlük: Türkiye'ye olan İranlı bireylerin hareketliliği temel olarak İranlı sığınmacı ve mülteciler ile onların üçüncü ülkelere yerleştirilmesi üzerinden tartışılmıştır. Son dönemlerde Türkiye'de artan sayıdaki İranlı yabancı lisans öğrencisi ve konut satın alan İranlı bireyler akademik olarak yazında irdelenmemiştir. Çalışmanın özgün tarafı bu iki kategorileri makro politikadaki değişiklikler ile ilişkilendirmesi, Türkiye-İran arasındaki hareketliliğin bir göç sistemine dönüşmesini göstermesi ve Türkiye göç yönetiminin giderek piyasa mantığına uygun politika tercihleriyle neoliberalleşmesini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Göç, Öğrenci, Uluslararası Koruma, Yatırım Yoluyla Vatandaşlık, Neoliberalizm

Jel Sınıflandırması: F2-J6

TURKISH-IRANIAN MIGRATION SYSTEM: CONTINUITY AND CHANGES

Abstract

Purpose: Although there has been a significant increase in migration studies regarding Turkey in recent years, studies on the Turkey-Iran migration corridor are limited. In this article, the recent developments in the Turkey-Iran immigration system will be examined. Three categories to be discussed in this context are the continuing but declining trend of persons subject to international protection, increasing number of Iranian international students and Iranian nationals purchasing real estate in Turkey.

Methods: In case of the Turkish-Iranian migration corridor, while there is steady rise in the number of Iranian students in Turkey's higher education and Iranians purchasing real estate in Turkey, the number of Iranians seeking asylum has begun to decline significantly. By utilizing process tracing method, this paper benefits from TUIK, YOK and PMM data on Iranian undergraduate students, Iranians buying real estate and Iranians seeking asylum in Turkey to demonstrate what has historically changed based on numbers. In understanding the declining and increasing trends in the corridor, the article analyzes macro policy changes and their impacts on "new" migration categories in the corridor.

Findings: The article argues that in the post-2011 period there has been significant transformation in the Turkish-Iranian migration corridor which had been historically dominated by the mobility of Iranian asylum applicants. Particularly in the post-2011 period, as the article demonstrates, numbers of Iranian undergraduate students and Iranians purchasing real estate in Turkey are gradually increasing every year. The emergence and existence of international student mobility and citizenship-by-investment migration in this corridor is indicator of transformation towards the Turkish-Iranian migration system. More importantly, the article articulates that the formation of these two new regular migration categories is closely related to the neoliberalization of Turkey's migration policies.

Originality: The literature examining migration of Iranians to Turkey has largely discussed within the domain of asylum seeking and the resettlement of Iranians via Turkey. However, the literature has not explored the increasing number of Iranian undergraduate students and Iranians buying real estate in Turkey. The novelty of this paper is to link international student mobility and citizenship-by-investment migration categories with the changes in Turkey's macro policies; to emphasize the transformation in the Turkish-Iranian migration system; and, to demonstrate the neoliberalization in Turkey's migration governance through policy preferences in line with market logic.

Keywords: Turkey, Iran, Migration, Student, International Protection, Citizenship by Investment, Neoliberalism

Jel Classification: F2-J6

GİRİŞ

Türkiye'yi içine alan Avrupa merkezli göç sistemleri üzerine yoğunlaşan literatürde Türkiye'nin uluslararası göç ve sığınma politikaları yaygın bir şekilde yer almaktadır. Ancak 1979 İslam Devriminden itibaren İran'dan Türkiye'ye doğru olan sığınmacı hareketliliği bir gerçeklik teşkil etmesine rağmen, konu, çok boyutlu, detaylı ve kapsamlı olarak az sayıda makalede incelenmiştir. Bu eksiklikten hareketle bu makalede, 1980'lerin başında sığınmacı hareketliliğinin hâkim olduğu Türkiye-İran göç koridorunun, 2010 sonrasında uluslararası öğrenci hareketliliği ve yatırım yoluyla vatandaşlık gibi yeni göç kategorilerinin eklenmesi neticesinde artan şekilde Türkiye-İran göç sistemine dönüşümü irdelenecektir. Türkiye-İran göç koridorunun giderek göç sistemine doğru dönüşümünü kapsamlı ve farklı boyutlarıyla irdelleyen bütüncül bir araştırmanın olmaması Türkiye sosyal bilimlerinde önemli eksiklerden biri olarak göze çarpmaktadır. Türkiye'nin içinde yer aldığı göç sistemleri göz önünde bulundurulduğunda akademik odak, temel olarak Türkiye-Avrupa bağlamında, son dönemde özellikle Suriyeliler, tarihsel olarak ise 1960'ların başında işgücü hareketliliği ile başlayan Türkiye-Almanya göç sistemi olmuştur (Abadan-Unat ve Kaya'nın çalışmaları önem arz etmektedir). Türkiye-Almanya göç sisteminin yanı sıra Türkiye-Rusya (Karaçay, 2011; İçduygu ve Karaçay, 2012; Yüksek, 2007), Türkiye-Bulgaristan (Parla, 2019) konunun farklı boyutlarını ve kapsamlarını ele alacak şekilde tartışılmalı gelmişken, bir diğer göç sistemi olarak karşımıza çıkan Türkiye-İran göç koridoru farklı boyut ve kapsamlarıyla yeterince yer bulamamıştır (az sayıdaki çalışmalar için bakınız: Akçapar, 2006; Biner, 2016; Birdişi ve Gören, 2018). Bu boşluğu doldurmak hedefiyle makalede Türkiye-İran göç koridoru bağlamında incelenecek üç kategori, (i) uluslararası koruma, (ii) uluslararası öğrenci ve (iii) yatırım yoluyla vatandaşlık hareketliliklerini kapsamaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası arenada Soğuk Savaş döneminin ideolojik kutuplaşması yaşanırken, Türkiye bir yandan “komünizm tehdidi” altında olmanın etkisi, diğer yandan uluslararası politikanın aktif katılımcısı olmak adına 1951 Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni ilk imzalayan taraf devletlerden biri olmuştur. Coğrafi ve zamansal anlamda mülteci statüsüne sahip olabilme şartını 1 Ocak 1951 öncesine ve Avrupa kıtasında yaşanılmış bir duruma bağlayan 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü ile yenilenmiş ve zamansal ve coğrafi sınırlamaların kaldırılması koşulları Sözleşme ve Protokolü imzalayan taraf ülkelere bırakılmıştır (Goodwin-Gill, 2008). Türkiye 1967 Protokolü'nü zaman sınırlamasını kaldırmış ve “coğrafi kısıtlama” uygulamasını devam ettirerek imzalamıştır (Yıldız, 2020). Döneme dair vurgulanması gereken nokta, Türkiye'nin “coğrafi kısıtlama” ile mültecilik statüsünü sadece Avrupa ülkelerinden gelen bireylere tanımış olmasıdır. 1980'lerden itibaren başlayan Ortadoğu coğrafyasının siyasal ve toplumsal olarak değişen konjonktürü Türkiye'nin “coğrafi kısıtlama” tercihinin uluslararası göç ve mülteci sisteminde anlam kazanmasına yol açmıştır. Bu

dönemde mülteci hareketliliğinin jeopolitik eksenini büyük ölçüde değiştiren, Türkiye'nin uluslararası koruma sistemine yansımaları olan ve sistemini doğrudan ilgilendiren olayları özetlemek gerekirse: İlk olarak, 1979 yılında İran'da yaşanan rejim değişikliği ve 1980-1988 İran-İrak Savaşı sonucu Türkiye'ye sığınan yüzbinlerce İran vatandaşı ilk büyük sığınmacı grubunu oluşturmuştur. "Coğrafi kısıtlama" uygulamasının bir yansıması sonucu İran'dan gelen sığınmacıların Türkiye'de geçici bir süre dilimi için kalmalarına izin verilmiştir. Daha sonrasında, 1988 yılı itibariyle Saddam Hüseyin rejimi, İran-İrak Savaşı ve 1991'de de Körfez Savaşı nedeniyle Irak'tan Türkiye'ye sığınmacı hareketleri yaşanmıştır. Yine "coğrafi kısıtlamanın" bir yansıması olarak, gelen bireyler "mülteci" statüsünde değerlendirilmemiş ve Türkiye-İrak sınırında oluşturulan güvenli bölgedeki kamplara "misafir" olarak yerleştirilmişlerdir (Kirişci, 1996). İleriki dönemde, 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Saddam Hüseyin yönetimine askeri müdahalesiyle Irak'tan Türkiye'ye yeni bir sığınmacı hareketliliği yaşanmıştır. Son dönemde ise 2011 yılı ortalarından itibaren ve halen çözümsüz durumda olan Suriye'deki iç savaş sonucu Suriye'den Lübnan, Türkiye ve Ürdün başta olmak üzere çevre ülkelere milyonlarca insan sığınmacı olarak göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu gelişmeler de göstermektedir ki, Türkiye'ye yönelik uluslararası göçe ilişkin en önemli sonuç 1980'li yıllardan itibaren göçün kaynak ülkeleri ve sebepleri açısından farklılaşıp çeşitlendiğidir. Bu dönemden itibaren çevre ülkelerde yaşanan toplumsal ve siyasal açmazlar bir yandan Türkiye'nin uluslararası koruma sistemindeki önemini artırırken, diğer yandan da Türkiye'nin uluslararası koruma sisteminin kapasite açısından yetersiz ve sınırlı kaldığını göstermiştir (Kirişci, 1996). Bu göçler özelinde düşünüldüğü zaman Türkiye'ye yönelik olan göç olgusunun gerek kaynak ülkelerin farklılaşması gerekse sebepleri açısından deneyimlenen göçün önemli ölçüde çeşitlenmesi literatürde sıklıkla vurgulanmıştır (İçduygu ve Sert, 2009). Türkiye, 1990'lardan sığınma sistemini güncellemek adına yavaş da olsa adımlar atmaya başlamış ve neticesinde 1994 Yönetmeliğini kabul etmiştir (Kirişci, 1996). 1990'ların sonundan itibaren başlayarak 2000'lerin başında hızlanan Avrupa Birliği üyelik görüşmelerinin etkisi ile Türkiye, AB uyum paketleri doğrultusunda göç politikalarını AB yasaları ile uyumlulaştırmak adına ulusal bir göç ve mülteci yasası hazırlamaya başlamıştır (Kaya, 2009). AB üyelik sürecinin 2005 sonrası dönemde yavaşlaması nedeniyle Türkiye'nin yeni yasa yapma konusundaki arzusu azalmış ve AB müktesebatına göre AB'nin "coğrafi sınırlama" çekincesinin kaldırılması talebi olumlu bir karşılık almamıştır. 2013 yılında hazırlanıp yürürlüğe giren YUKK uluslararası koruma ve yabancıların statülerine ilişkin Türkiye'nin en kapsamlı yasası olurken, uzmanlar ve bürokratlardan oluşan bir Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) ki 2021 yılında Göç İdaresi Başkanlığı'na (GİB) dönüşmüştür ve valilikler bünyesinde İl Göç İdaresi Müdürlüklerinin (İGİM) kurulması en önemli kurumsal yenilik ve dönüşüm olmuştur. Kurumsallaşma yolunda atılan adımlar ve yeni göç yasasıyla birlikte Türkiye'nin göç ve sığınma sistemindeki kategorilere dair belirsizlikleri büyük oranda ortadan kaldırmıştır.

Yeni yasa ve göç bürokrasisinin oluşturulmasına ek olarak, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) de internet sitesinden duyurusu ile 10 Eylül 2018 tarihi itibarıyla Türkiye, sığınma ve mülteci rejimi tarihindeki en önemli değişimlerinden birine adım atmıştır. BMMYK belirtilen tarih itibarıyla uluslararası koruma ve sığınma amacıyla Türkiye'ye bireylerin kayıt altına alınması ve mülteci statü belirlenmesi işlevini GİB ve illerde açılmış olan İGİM'e devretmiştir. BMMYK, uluslararası koruma ve sığınma başvuru sahiplerinin kayıt işlemleri için GİB bünyesindeki İGİM'e müracaat etmeleri gerektiğini duyurmuştur. Bu düzenlemeye göre, Avrupa coğrafyası dışından olan uluslararası koruma arayışında olanlar, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) hükümleri çerçevesinde kayıt yaptırabilmek için İGİM'e bireysel olarak başvuru yapmak gerekliliğindedirler. Kayıt işlemleri yapıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti makamlarınca belirtilen şehirlerde ikamet etmesi gereken uluslararası koruma başvuru sahipleri ileri tarihlerde yapılacak olan statü belirlenme mülakatı için İGİM'e davet edilmekteler ve başvuruların değerlendirilmesi GİB tarafından tamamlanmaktadır.

BULGULAR

Eylül 2018 tarihine kadar olan sürecin nasıl işlediğinin kısaca aktaracak olursak 1980 sonrasında Türkiye'nin daha çok, Avrupa ülkeleri dışından gelen ve uluslararası koruma biçiminde gerçekleşen bu insan hareketliliğine tanıklık etmiş ve etmeye devam etmektedir. Türkiye'nin uygulamış olduğu "coğrafi kısıtlama" Türkiye-İran sığınmacı hareketliliğinde en önemli makro düzey uygulaması olurken, en görünür yansıması Türkiye ve BMMYK'nın sığınma başvuru kayıtları ile mülteci statüsü belirlenmesi sürecinin bir iş birliğiyle yürütülmesi olmuştur. Bu iş birliği daha doğru bir ifadeyle aslında, Kirişçi'nin (1996) vurguladığı gibi Türkiye'nin mülteci sistemini ikili bir yapıya dönüştürmüştür. Yani BMMYK'nın sığınma başvuru sahiplerinin kayıt işlemleri ve mülteci statüsü belirlenmesi sürecinde temel bir aktör olmasına ve daha aktif bir rol oynamasına yol açmıştır. Bu süreçte bir yandan sığınmacılar ülkeye giriş yaptıkları valiliklerdeki Emniyet Müdürlüklerinin Yabancılar Şubesine gidip ülkeye giriş yaptıklarına dair bilgi verip sığınma başvurusunda bulunacaklarını aktarırken diğer yandan BMMYK Ankara ofisine giderek sığınma başvurusunda bulunmak için kayıt yaptırmaktaydılar. Avrupa ülkeleri dışından gelen uluslararası koruma ve sığınma başvurusu sahiplerinin "coğrafi kısıtlama" nedeniyle Türkiye'de geçici olarak ikametlerine izin verilmekte ve mülteci statüsü belirlenme süreci olumlu sonuçlanan başvuru sahipleri BMMYK aracılığıyla üçüncü ülkelerin taleplerine göre yerleşebilmektedirler. Uygulanmış olan "coğrafi sınırlama" çekincesi Avrupa ülkeleri dışından gelen bireyler için caydırıcı olmaktan ziyade çekim etkisi yaratan bir araca dönüştüğü iddia edilebilir (Yıldız ve Sert, 2017; Yıldız ve Sert, 2019; Yıldız, 2020). Uygulamayı çekici hale getiren ise her ne kadar garantisi olmasa da BMMYK aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi üçüncü ülkelere yerleştirilme sürecidir.

Diğer bir deyişle 1980'lerin başında başlayan İran uyruklu sığınma yolcularının Türkiye aracılığıyla gerçekleştirdiği bu “sığınma yolculukları” zamansallık içinde birbirine benzer deneyimleri paylaşan bireyler arasında tekrarlanan pratiklerin ve alışkanlıkların gerçekleştiği, resmi kuralları olmayan bir “habitus”a dönüşmüştür. Bu sığınma habitusu Kunz'un (1973) mültecilerin hareketliliği üzerine ortaya attığı öngörülü ve acil mülteciler modelinde İranlı sığınmacıları bir anlamda öngörülü mülteciler kategorisine koymaktadır. Tekrar edilen pratiklere ek olarak oluşan “sığınma habitusu”u, yolculukları başarılı bir şekilde deneyimlemiş yani Türkiye aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleşen sığınmacıların bilgi ve paylaşımlarını, olası sığınma yolcularına ve geride bıraktıklarına aktarımlarıyla kendini var etmiş ve bugüne değin mevcudiyetini sürdürmüştür. Türkiye, “umuda yolculuk” süresince ve bahsi geçen “sığınma habitusu”u bağlamında birçok sığınma yolcusu tarafından, üçüncü ülkelere yerleşim amacıyla “hareketlilik içinde hareketsizliğin” olduğu bir bekleme ya da aktarım istasyonu olarak ikinci ülke olarak algılanmıştır. Bu algının ve Türkiye aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleşim şeklinde “sığınma habitusu”nun oluşmasında şüphesiz Türkiye'nin “coğrafi kısıtlama” ilkesinin ve BMMYK'nın statü belirlenmesindeki etkinliği nedeniyle özellikle mülteci statüsünü edinmiş ve üçüncü ülkelere yerleştirilmiş bireyler arasında bir seyahat acentesi işlevi görmesinin temel etkenler olduğunu iddia edebiliriz.

Azalan Trend: Türkiye-İran Göç Koridorunda 'eski' Olan Kategoriye Bakış

Türkiye'nin uygulamış olduğu “coğrafi kısıtlama” daha önce ifade edildiği gibi 1980'lere değin gerek uluslararası koruma sistemi gerekse Türkiye'nin mülteci sistemi için pek de önem arz etmeyen bir durum olmuşken, 1980 sonrasında yoğunlaşan Avrupa menşeli olmayan sığınmacıların hareketliliğiyle farklı bir boyut taşımaya başlamıştır (Akçapar, 2006). Bu farklı boyut, Yıldız (2020) tarafından Michel de Certeau'nun (1988) taktik ve strateji kavramsal ayrımı ile kategorik açıdan ele alınmıştır. Bu ayrım coğrafi sınırlama çekincesinin 1980 öncesi ve sonrası işlevinin sığınmacılar için ne ifade ettiğini kavramsallaştırmak açısından önemlidir. Certeau'nun (1988) ayrımı, Michel Foucault'nun (1991) yönetimsellik kavramsallaştırması yani bireylerin tutumlarının düzenlendiği ve aynı zamanda yönetme işini kolaylaştırmak için politika yapımcıların belirlediği kurallar ve normlar ile paralellik göstermektedir. Denetlemek için ve aynı zamanda yönetme işini kolaylaştırmak için belirlenen norm ve kurallar de Certeau'nun (1988) ifadesiyle strateji olarak kavramsallaştırılmışken, dayatılan stratejilere karşı bireylerin kendi tutum ve resmi olmayan kurallarını oluşturduğu durumlarla dayatılan kuralların etrafından dolanmalarıyla üstesinden gelmeleri taktik olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu noktada Türkiye'nin özellikle 1980 sonrası dönemde Avrupa menşeli olmayan sığınmacıların yoğun bir şekilde hareketliliğine rağmen coğrafi sınırlama ilkesini kaldırmak yerine sürdürmeye devam etmesi Michel de Certeau'nun strateji kavramına uymaktadır. Türkiye'nin uluslararası koruma bağlamında strateji olarak coğrafi kısıtlama çekincesi olası Avrupa menşeli olmayan sığınmacıların Türkiye'de mülteci statüsü elde edip kalıcı olarak ikametine engel olurken Türkiye'de BMMYK tarafından mülteci statüsü edinen Avrupa menşeli olmayan bireylerin Türkiye'den üçüncü ülkelere yerleştirilmesi prosedürleri, BMMYK

ile üçüncü ülke yetkilileri arasındaki bilgi alışverişi ile tamamlanmaktadır. BMMYK aracılığıyla Türkiye’de belirsiz sürede kalmayı göze alarak Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yerleşmek için sığınma yolculuğuna katılan sığınmacılar için coğrafi kısıtlama, inşa edilmiş ve 1980’den itibaren defalarca tekrarlanıp üretilmiş habitus içinde taktik niteliğine bürünmüştür (Yıldız, 2020). Diğer bir ifadeyle sığınmacılar, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi mülteci yeniden yerleşim yerlerine direkt olarak göç edip mülteci başvurusu yapmak yerine, coğrafi sınırlama ile kestirme bir şekilde süreci Türkiye’de tamamlayıp üçüncü ülkelere yerleşim sürecini benimsemişlerdir. Strateji ve taktik kavramsallaştırılmasıyla birlikte göz önüne alındığında, kısacası 2018 öncesi dönemde bir taraftan Türkiye’ye uluslararası koruma niyetiyle giriş yapan Avrupa menşeli olmayan bireyler, giriş yaptıkları illerin Emniyet Müdürlüklerine erişmekte ve sığınma durumlarını açıklamaktayken, diğer taraftan sığınma başvurularını Ankara’da bulunan BMMYK Ofisine giderek yerine getirmekteydiler. BMMYK’yı ziyaretleri neticesinde kayıt altına alınan başvuru sahipleri, İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen ve ‘uydu kent’ olarak bilinen illerde geçici olarak yani üçüncü ülkelere yerleşene kadar ikamet etmektedirler. BMMYK başvuru sahiplerinin mülteci statü belirlenmesi sürecinde gerekli olan prosedürleri ve mülakatları yerine getirmekteydi. Bu bürokratik süreçte sığınma başvuru sahiplerinin mülteci statüsü almaları durumunda üçüncü ülkelere yerleştirilmesi işlemlerinde yine BMMYK söz konusu yerleşim ülkelerinin makamlarıyla belirlenen kotalar dahilinde üçüncü ülkelere yerleştirilecek bireylerin bilgilerinin paylaşımını yaparak bir anlamda sığınma başvuru sahipleri açısından bir nevi “mülteci seyahat acentesi” işlevi üstlenmiştir (Yıldız, 2020).

2013 yılından itibaren Türkiye’nin göç ve uluslararası koruma sisteminin bürokratikleşip kurumsallaştığı söylenebilir. Eylül 2018 tarihinde sığınma başvuru kayıt ve mülteci statü belirlenmesi BMMYK’dan Türkiye makamlarına devredilmiştir. Bu bürokratik devir ve kurumsallaşma Türkiye’nin sığınma sisteminde statü belirlenmesindeki ikili durumun ortadan kaldırılmasındaki önemli bir adımdır. Bu önemli değişikliğe göre daha önce BMMYK aracılığıyla başvuruda bulunmuş statü sahiplerinin ve uluslararası koruma için ilk başvurularını yapacak bireyler de BMMYK yerine İGİM’ye giderek kaydolmaları gerekmektedir. Bu noktada vurgu yapılması gereken en önemli değişiklik ilk kez uluslararası koruma için İGİM’ye kayıt yaptıran başvuru sahiplerinin uluslararası koruma için gereken şartları taşıyıp taşımadığına İGİM’nin karar verecek olmasıdır. Diğer bir önemli husus ise Türkiye’nin uluslararası koruma başvuru sahiplerinin kayıt işlemlerini kendi bürokrasi içine yani GİB aracılığıyla yerine getirecek olması şimdiye kadar uygulanagelmiş olan “coğrafi sınırlama” politikasının yeniden gözden geçirilip geçirilmeyeceği ya da devam edip etmeyeceğidir. İlk etapta en azından BMMYK’nın duyurusundan anlaşılan husus, Türkiye’nin “coğrafi sınırlama” ile ilgili herhangi bir değişim olmadığı, BMMYK’nın yine mülteci statüsü belirlenme sürecinde etkin olup üçüncü ülkelere yerleştirmeye aracılık etmeye devam edeceği ve sadece kayıt alma işlemlerinin İGİM’ye bırakılmış olduğudur.

Bu devir işleminin üzerinde durulması neden gereklidir? Öncelikle son yıllarda, uluslararası koruma sebepli Türkiye’ye gelen İran uyruklu bireylerin sayılarının 2013 sonrası dönemde her geçen yıl

azalmaktadır. Örnek verilecek olursa, GİB ve BMMYK verilerine göre, 2016 yılında 12.116; 2017 yılında 9.186; 2018 yılında 6.387 ve 2019 yılında 3.558 İranlı birey Türkiye’de sığınma başvurusunda bulunmuştur (GİB, 2020). İkinci olarak, sosyal medyada ve internette, BMMYK’dan İGİM’e devir sonrası ortaya çıkan münhasır olaylar üzerinden oluşan ve oluşması olası birtakım algıların doğruluğunun ya da yanlışlığının bilimsel bir araştırmayla gösterilmesi önem arz etmektedir. Bu durumu kısaca üç örnekle açıklayacak olursak: haberlere göre, (1) Türkiye’de mültecilik belirleme statüsü işletilmeden İran’a gönderilen iki kişi için İran’da idam cezasının onaylanması (Mülteci Medyası, 29.06.2020), (2) İran’da başörtüsü karşıtı eylemlere katıldığı için hapis cezası kesinleşmiş olan aktivistin İran’a iade edileceği (Bianet, 08.09.2020), (3) BMMYK yetkili konumdayken üçüncü bir ülkeye yerleştirilme hakkı elde eden İran menşeli mültecinin İGİM tarafından tekrar mülakata çağırılıp uluslararası koruma statüsü alamaması nedeniyle sınır dışı edilme durumunda olabileceği (Mülteci Medyası, 09.09.2020). Bu üç haberin ortak paydası olarak bürokratik devrin yani statü belirleme yetkisinin BMMYK’dan İGİM’e aktarılmasının İran uyruklu sığınmacılar için olumsuz bir durum yarattığı kanaati olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada vurgulamamız gerekir ki, Türkiye’ye gelip sığınma başvurusunda bulunan İranlı sığınma başvuru sahiplerine yönelik derinlemesine saha araştırması yapılmadan karşımıza çıkan tablonun kesin bir olumsuz yarattığı yargısına ulaşmanın doğru olmadığını ifade edebiliriz. Diğer bir deyişle, son yıllarda giderek azalan İranlı sığınmacı sayılarından ve bahsi geçen üç haberden yola çıkarak bu devir işleminin tüm İranlı sığınmacılar için olumsuzluk yarattığı genellemesine ulaşamayız.

Yükselen Trend: Uluslararası Öğrenci Hareketliliği

Çalışmanın odaklanmış olduğu ikinci kategori olan İran uyruklu uluslararası öğrencilerin Türkiye’deki yükseköğrenim kurumlarına kaydolmak koşuluyla gerçekleştirdiği hareketlilik, Türkiye-İran göç koridorunun 2010 sonrası değişen ve dönüşen doğasının bir işaretidir. Uluslararası öğrenci hareketliliği son yıllarda akademik literatürde farklı boyutlarıyla ve farklı disiplinler açısından ele alınmasına rağmen, Türkiye’de sayıları her yıl önemli oranda artış gösteren İran uyruklu uluslararası öğrenciler için önemli sayıda olmasa da diğer yabancı uyruklu uluslararası öğrenciler kapsamında yapılmış kapsamlı bir akademik çalışmaların son yıllarda arttığını söyleyebiliriz (Kıroğlu vd., 2010; Kumcağız vd., 2016; Yardımcıoğlu vd., 2017; Gültay vd., 2018; Karadirek ve Kara, 2021). Uluslararası öğrenci hareketliliği kategorisinde yer alan bu olguyu inceleyen çalışmaların yaygınlaşması aslında konunun farklı disiplinleri yani eğitim bilimleri, siyaset bilimi, işletme gibi disiplinleri içermesi bakımından ve gerek hareketliliğe katılan bireylere katkıları gerekse bu hareketlilikten fayda sağlamayı hedefleyen gönderen ve kabul eden ülkeler ve bu ülkelerin eğitim kurumlarına olan yansımaları nedeniyle çeşitli boyutları olmasından kaynaklanmaktadır (Findlay vd., 2017). Çalışmalar bir taraftan yükseköğrenim kurumlarının uluslararasılaşma (internationalization) eğilimini vurgulamakta ve öğrencilerin bu hareketliliği talep ve tercih etmelerindeki sosyal ve kültürel etkileri ön planda tutarak irdelemektedir (Brooks ve Waters, 2011; Bilecen, 2014). Diğer taraftan olgunun arz tarafında ise, ülkeler ve

üniversitelerin öğrencileri uluslararası olma ve uluslararası öğrencileri çekmek için ne tür politikalar, marketleşme ve markalaşma faaliyetlerinde buldukları değerlendirilmiştir (Findlay vd., 2017). Aynı zamanda bu göç tipiyle üniversitelerin uluslararasılaşmasının gerek öğrenci alan ülkeye gerekse üniversitelere finansal açıdan getirileri ortaya çıkan ‘eğitim-göç endüstrisi’ kapsamında çalışmalar konuyu tartışmaktadırlar (Haussen ve Uebelmesser, 2016; Baas, 2019). 1970’lerden itibaren uluslararası öğrenci hareketliliğinde önemli gelişmelerden bir tanesi bu hareketliliğe Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık gibi geleneksel uluslararası öğrenci çeken ülkelerin yanına Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin eklenmeye başlaması olmuştur (Baas, 2019). Yeni eklenen ülkelerin mezuniyet sonrası vize kolaylığı ve kalıcı ikamet gibi uygulamaya geçirdikleri politikalarla uluslararası öğrencileri çekmeleri sonucu uluslararası eğitim, bu ülkeler için de önemli finansal gelir kaynağı haline gelmiştir. Eğitimin uluslararasılaşması tarihsel gelişmeler ışığında incelendiğinden, 1970’ler sonrasında başlayıp 1980’lerde hız kazanan neoliberal etmenlerin etkisiyle yüksek eğitimin metalaşma eğilimine girmesi ve artan bir şekilde bireylerin faydasına işleyip üzerine fiyat etiketi konulmuş kişisel bir yatırım olarak görülmeye başlanması eğitim-göç endüstrisinin ortaya çıkmasında güçlü faktörler olarak değerlendirilmiştir (Baas, 2019).

Tarihsel olarak Türkiye’de uluslararası öğrenci hareketliliğinin Türkiye’nin 1981 yılından itibaren Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) aracılığıyla yabancı öğrencileri kabul etmesiyle başlamıştır. Fakat 1990’lara kadar mevcut bursların eksikliği nedeniyle Türkiye’ye gelen öğrencilerin sayısı az kalmıştır. 1992 yılından itibaren Türkiye’nin başlatmış olduğu Büyük Öğrenci Projesi kapsamında, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topulukları Sınavı’nın (TCS) başlaması ve öğrenciler için burs seçeneklerinin genişlemesiyle Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nden yani Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelere gelen öğrencilerin sayısında artış olmuştur (Kıroğlu vd., 2010; Yılmaz vd., 2016). Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı altında 2012’de başlatılmış olan Türkiye Bursları gerek başvuru yapan yabancı öğrencilerin menşe ülkelerinin çeşitlenmesi gerekse de başvuruda bulunan uluslararası öğrencilerin sayılarının artması açısından önemli politika değişikliklerindedir. Ne var ki Türkiye Bursları’nın da etkisiyle Türkiye’deki yabancı öğrenci sayısı 2012 yılında 2003’teki sayısının iki katı olan 35,000 yabancı öğrenciye ulaşmıştır. Türkiye devletinin burs programlarının farklı kotalarla farklı bölgelere yayılması da bu sayıların artışında önemli etkenlerden olmuştur. Menşe ülkeler çerçevesinde burs en çok Türk dilini konuşan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan’dan gelen öğrencilere, daha sonra Afganistan, İran, Irak ve Suriye’den gelen Orta Doğu öğrencilere ve üçüncü olarak da Güney ve Doğu Avrupa’dan öğrencilere sağlanmıştır. UNESCO’nun istatistikleri göz önüne alındığında Türkiye’ye uluslararası öğrenci göçünün öğrenci hareketliliğindeki küresel trende paralellik gösterdiğini ifade edebiliriz.

Türkiye bağlamındaki bu gelişmeler uluslararası öğrenci hareketliliğinin artışına önemli etkilerde bulunmuştur. Buna rağmen uluslararası literatürde farklı kapsam ve boyutlarıyla tartışılan uluslararası

öğrenci hareketliliği Türkiye akademik yazınında konunun belli bir disiplin altında, dar ve kısıtlı olarak incelendiği ifade edilebilir. Uluslararası öğrenci hareketliliği kapsamında Türkiye literatüründe konu ilk etapta, Avrupa coğrafyasında yer alan yükseköğretim kurumları arası öğrenci değişim programı olan Erasmus öğrenci değişim programı kapsamında gerek Avrupa'daki yüksek öğretim kurumlarına giderek programdan yararlanan Türk öğrencilerine bu programın etkileri gerekse Türkiye'deki eğitim kurumlarına gelen yabancı öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversitelere etkileri ile gelen öğrencilerin karşılaştıkları güçlükler daha çok eğitim bilimleri disiplini çerçevesinde değerlendirilmiştir (Yağcı vd., 2007; Önder ve Balcı, 2010; Yağcı vd., 2013; Aslan ve Jacobs, 2014; Çepni vd., 2018). Bu çalışmanın ikinci göç kategorisini oluşturan Avrupa Birliği dışından olan öğrenciler kapsamındaki uluslararası öğrenci hareketliliği hususunda ise, Türkiye'deki ilgili literatürde son yıllarda yaygınlaşmaya başlamasına rağmen, Türkiye'deki literatür dünyadaki örneklerine kıyasla konuya dar bir perspektiften yaklaşmaktadır. Daha somut bir şekilde ifade edilecek olursa, UNESCO'nun istatistikleri ve Türkiye'de bu konuda yapılmış en önemli araştırmalardan olan SETA raporundan hareketle dünya üzerinde artan uluslararası öğrenci sayısına vurgu yapılarak Türkiye'de de bu trendin yoğunlaştığı dile getirilmektedir (Özoğlu vd., 2012; Kethüda, 2015). Yine bu raporlara referanslarla daha çok Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarına gelen uluslararası öğrencilerin profilleri, karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara olası çözümler eğitim bilimleri disiplini üzerinden değerlendirilmiştir (Özer, 2012; Kumcağız vd., 2016; Karadirek ve Kara, 2021). Türkiye'de konu ile ilgili en önemli araştırmalardan olan Kondakçı'nın (2011) Türkiye'deki devlet üniversitelerinde lisans eğitimlerini alan 331 uluslararası öğrenciyle düzenlemiş olduğu ampirik çalışma, Batı'nın ekonomik olarak gelişmiş ülkelerinden gelen öğrencilerin Türkiye'ye kişisel gerekçelerle geldiğine karşın, Doğu'nun ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerinden gelen öğrencilerin akademik ve ekonomik gerekçelerle Türkiye'yi tercih ettikleri bulgusunu vurgulamaktadır. Çalışma Batı eksenli yaklaşıma karşı olarak, çevre ülkelerde meydana gelen uluslararası öğrenci hareketliliğindeki artışa odaklanmasının yanı sıra, (1) öğrenci gönderen ve öğrenci alan ülkeler arasındaki kültürel, siyasal ve tarihsel yakınlık ve (2) öğrencileri çeken merkezin dışında yer alan çevrede bölgesel merkezlerin oluşması gibi faktörlerin vurgusunu yapması bakımından önemlidir (Kondakçı, 2011; Kondakçı vd., 2018).

İran uyruklu uluslararası öğrenci hareketliliğine tarihsel olarak kısaca değinmek gerekirse, 1979 İslam Devrimi öncesinde finansal açıdan durumları iyi olan ailelerin çocuklarını öncelikli olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne göndermesi şeklinde gerçekleştiği göze çarparken, devrimin akabinde öğrenci hareketliliği uluslararası ekonomik ve politik yaptırımlar ile yeni İran'ın küresel izolasyon politikalarının etkisiyle önemli ölçüde kesintiye uğramıştır (Mobasher, 2012; Mehrabi, 2014). İranlı uluslararası öğrenci hareketliliği 1990'ların ortasından itibaren önemli oranda artış göstermeye başlamış ve 2007 yılında 8,000 kadar olan İranlı uluslararası öğrenci 2012 yılına gelindiğinde 17,000 öğrenciye ulaşmıştır (Zijlstra, 2020: 2). Bu artışın önemli sebeplerinden biri olarak Amerika Birleşik Devletleri güdümlü İran'a yönelik ekonomik yaptırımlarına Ahmedinejat'ın 2005-2013 yılları

arasındaki cumhurbaşkanlığında İran'ın nükleer programı konusunda izlemiş olduğu politikalara Birleşmiş Milletler ile Avrupa Birliği'nin de ekonomik yaptırımlar uygulaması olmuştur (Chaichian, 2012; Mehrabi, 2014). Bu yaptırımlar sonuç olarak İran ekonomisine ciddi olumsuz etkiler getirmiş ve toplumsal rahatsızlıkların artmasına neden olarak 2009 yılında başlayan Yeşil Hareket'e dönüşmüştür (Zijlstra, 2020). Ekonomik kriz İran'daki birçok sektörü etkilediği gibi eğitim alanını da etkilemiştir. Ülkenin yüksek eğitime teknoloji ve bilimsel ekipmanların temini için ayırdığı bütçeler azalmış ve zaten hoşnut olmayan toplumdaki yansıması beyin göçüyle öğrencilerin başka ülkelere olan hareketliliğinin tetiklenmesi olmuştur (Mehrabi, 2014). Ayrıca İran'a uygulanagelen yaptırımlar özellikle İranlı öğrencilerin Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği vize edinimlerini zorlaştırmıştır. Böylece İranlı öğrenciler eğitimleri için giderek daha yakın coğrafyalara ve bölgesel merkezlere yani Türkiye ve Malezya gibi ülkelere yönelmişlerdir (Kondakçı vd., 2018).

İran uyruklu öğrencilerin uluslararası hareketliliği kapsamında Türkiye'yi de içine dahil eden önemli çalışmaların yapıldığını söylemek mümkündür. Paul'un (2011) aşamalı göç (stepwise migration) yaklaşımından yararlanan Sadri ve Chaichian (2018) ve Zijlstra'nın (2020) Türkiye'de yürüttüğü saha incelemelerini içeren çalışmaları, İran uyruklu uluslararası lisansüstü öğrencilerin gerek vakıf gerek devlet üniversitelerinde lisansüstü çalışmaları için neden Türkiye'yi tercih ettiklerini göstermektedir. Çalışma, lisansüstü İranlı öğrencilerin, İran'a yönelik yaptırımların Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine vize edinimlerinin zorlaştırması nedeniyle Türkiye'nin en-iyi ikinci seçenek olarak seçtiklerini vurgulamaktadır (Zijlstra, 2020). Yine aynı çalışma Pierre Bourdieu'nun sermaye biçimleri kategorileştirmesinden yararlanarak, bir taraftan Koç Üniversitesi gibi vakıf üniversitelerinde eğitim alan öğrencilerin aşamalı göç (stepwise migration) biçiminde Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avrupa ülkelerine geçiş için gereken sermayeleri Türkiye'de biriktirip, Türkiye'ye güzergahlarındaki basamak taşı olarak geldikleri ve bir üst derece eğitimleri için güzergahlarına devam ettiklerini göstermektedir (Zijlstra, 2020). Öte yandan devlet üniversitelerinde lisansüstü çalışmalarını sürdürenlerin ise edindikleri Türkiye'ye entegrasyonunu kolaylaştıran sermaye ile enine göç (crosswise migration) ile daha uzun süreler Türkiye'de kaldıklarını veya İran'a geri dönüş yaptıkları ayrımı bulgusuna ulaşmaktadır (Zijlstra, 2020). Bu çalışma lisansüstü öğrencilerin dikey ya da yatay hareketliliklerini irdelemekte ve Türkiye'deki lisans programlarında eğitim gören İran uyruklu uluslararası öğrencileri araştırma sınırlarına dahil etmemiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Kayıtlı İranlı Uluslararası Öğrenciler

Öğrenim Yılı	Erkek	Kadın	Toplam
2013-2014	2762	1581	4343
2014-2015	3288	2014	5302
2015-2016	3455	2206	5661
2016-2017	3627	2472	6099
2017-2018	3667	2751	6418
2018-2019	3853	3301	7154
2019-2020	4489	4287	8776
2020-2021	5621	5602	11223

Kaynak. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, istatistik.yok.gov.tr, son erişim 12 Haziran 2022. Veriler yazar tarafından derlenmiştir.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nden derlenen verilere göre hazırlanarak sunulan Tablo 1, 2013-2014 ve 2020-2021 öğrenim dönemleri arasında Türkiye’deki İranlı öğrencilerin sayılarını göstermektedir. Verilerin ilk bakışta bize sunduğu üzere iki önemli çıkarım yapılabilir: Birincisi, 2013-2014’ten 2020-2021’e uzanan süreçte toplam İran uyruklu yabancı öğrenci sayısı yaklaşık olarak yüzde 150’den fazla artış göstermiştir. İkincisi, kadın öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısına göre her öğrenim yılı için daha fazla artmış, aynı dönemsellikte kadın öğrenci sayısında yaklaşık olarak yüzde 250 gibi bir artış gerçekleşmiştir. Bu veriler 1980’lerden itibaren uluslararası koruma temelli hareketliliğe sahne olan Türkiye-İran göç koridorunda değişimi ve dönüşümü göstermek açısından anlamlıdır. İran uyruklu yabancı öğrencilere tekrar dönersek, bir taraftan veriler yıl, üniversite, cinsiyet, şehir gibi değişkenleri de ifade etmekte ve sayısal artışı doğrulamak için önemli olanaklar sunmaktadır. Öte taraftan bu artışın temelinde yatan gerekçeleri yani İran uyruklu uluslararası öğrencilerin özellikle kadın öğrencilerin bu altı yıllık süreçteki artışını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Türkiye’de İranlı uluslararası öğrenci hareketliliğinin derinlemesine incelenmesi dolayısıyla, sadece bu koridorda yeni ve yaygınlaşan bir trendin incelenmesi açısından değil, aynı zamanda bu hareketliliğin ekonomik-politik düzlemle ilişkisi bakımından önem arz etmektedir.

“Neoliberal Müesses Nizam” ve En Yeni Kategori: Yatırım-yoluyla-Vatandaşlık Göçü

Makalenin üçüncü ayağını oluşturan İranlı bireylerin yatırım-yoluyla-vatandaşlık ekseninde Türkiye’ye yönelik hareketliliği, son yıllarda Avrupa özelinde de benzer uygulamaların başlamasıyla en canlı akademik tartışmalara tanık olduğumuz kategoridir. Yatırım-yoluyla-vatandaşlık, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerin yabancı yatırımcıları ve sermayeyi çekebilmek adına, belli bir tutarda yatırım yapan ve istihdam olanağı yaratan yabancı yatırımcıların belli bir süre ikameti sonrası kalıcı ikamet alabilmesi olanağı sağlayan farklı bir düzenli göç kategorisi olarak nüveleri atılmış olan hareketliliklerdir. Vatandaşlık literatürü sosyoloji, siyaset bilimi, hukuk gibi farklı disiplinlerde çok farklı boyutlarıyla incelenmekte ve oldukça hacimli bir yapıya sahiptir. 1980 sonrasında küreselleşmenin etkisi ve neoliberal mantığın hâkim olmaya başlamasıyla devlet, birey ve

pazar ilişkilerinde önemli dönüşümler meydana gelmiş ve bu dönüşümlerin ekonomik, toplumsal ve siyasal yansımaları neticesinde devlet ve birey arasındaki bağa işaret eden vatandaşlık kurumu da etkilenmiştir. Bu bağlamda, uluslararası göçlerin etkisiyle dışarı-sı-ıçerisi boyutlarına, ulus devletin sınırlarına yasal ve yasal olmayan biçimlerde dahil olan ya da olmak arzusunda olan göçmenler üzerinden yeni biçimler verildiğini söyleyebiliriz. Bu biçimlenme küresel ekonominin birbirine sıkıca bağlı hale geldiği günümüzde, piyasanın toplum ve devlet üzerinde artan baskısıyla vatandaşlık gerek devletler gerekse yatırımcılar için performanslarını optimize edecekleri bir mal haline gelmesiyle yakından ilişkilidir (Dzankic, 2012: 2). Devletlerin piyasanın işleyişine uygun olarak, göç politikalarını olabildiğince seçkin göçmenlerin, profesyonellerin ve yatırımcıların lehine olacak şekilde uyarladıklarına tanıklık etmekteyiz (Ong, 2005; Shachar ve Hirschl, 2014). Bu doğrultuda Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi ülkeler yatırımcı çekebilmek adına vatandaşlık hakkından ziyade ikamet hakkı verilmesi şeklinde göç politikalarında düzenlemeler yapmışlardır (Dzankic, 2012). Bahsedilen ekonomik olarak gelişmiş ülkeler yatırımcılara, belirlenen sektör için belli süre ve tutarda yatırım yapması ve istihdam yaratılması şartıyla ikamet hakkı vermekteler ve belli bir süre ülkede ikamet etme koşulu gibi vatandaşlığa geçiş için kriterlerde esnekliğe gidilebildiklerini görmekteyiz (Dzankic, 2012). Bu uygulamanın sadece yatırımcılar-girişimciler için olmadığını ve diğer alanlarda hızla görüldüğünü de ifade etmek gerekmektedir. Örneğin, Shachar ve Hirschl (2014: 231-232) *olimpik vatandaşlık* etiketiyle elit göçmenlerin kırmızı halı muamelesi görmelerine dikkat çekerlerken; zengin girişimcileri, önemli bilim insanlarını, başarılı atletleri ve ünlü sanatçıları içeren bu göçmenlerin ayrıcalıklı bir şekilde hızlı vize ve vatandaşlık programları aracılığıyla dahil edilmeleri süreçlerini, piyasa mantığı ile ulusal çıkarların birleşmesinin bir yansıması olarak yorumlamaktadırlar. Bu durum Brown'ın (2016), Çalışkan ve Callon'un (2009) kavramsallaştırmasından hareketle 1980'ler itibariyle hakimiyetini genişleten neoliberalizmin, finansal olmayan sahaların, aktivitelerin ve öznelerin iktisadi alanın içine dönüştürülerek hayatın tüm alanlarını *ekonomikleştirme* (economization) pratiği olarak adlandırdığı sürecin bir göstergesidir. Vatandaşlık kurumundaki günümüzde yaşanan dönüşümler ya da değişimler Brown'ın bahsettiği süreç ile ilintilidir. Diğer bir deyişle, neoliberal pratik öznelere, hayatın safhalarında yatırımcı, girişimci ve tüketici gibi çeşitli roller atfettiği piyasa aktörleri olarak anlam vermektedir (Brown, 2016: 3). Böylece daha öncelerde siyasal üyelikten hariç tutulmanın devletin etkin bir silahı olduğu vatandaşlık olgusu, günümüzde *dahil etme* siyasasının daha efektif bir mekanizmaya dönüştüğü bir yapı haline gelmiştir. *Dahil etme*, devlet için artık daha etkindir çünkü dahil edilen dahil edilmek için birtakım meziyetlerini, birikimlerini ve kültürel-beşerî-ekonomik sermayelerini bu uğurda seferber etmektedir. Dolayısıyla dahil eden bir işveren ya da bir girişimci tutumuyla, kimin dahil edileceğinin sınırları piyasa tarafından belirlenmiş bir arzu politikası uygulamaya geçirmektedir. Kısacası bu gelişmeler, vatandaşlık olgusunun birey ve devlet ile birey ve toplum arasında bir bağ olmaktan çıkıp bir ticari mala dönüşmesinin işareti olarak okunabilir.

Çalışmanın kapsamı içinde yer alan bu üçüncü kategori çerçevesindeki yatırım-yoluyla vatandaşlık hareketliliğini Türkiye’de siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin konuyu henüz ele almadığını ifade edebiliriz. Bu kapsama yakın olabilecek son dönemde yapılmış en önemli çalışma, Amerika Birleşik Devletleri’nin *jus soli* vatandaşlık ile doğumdan ötürü kazanılan vatandaşlık (birthright citizenship) prensibinden yararlanmak amacıyla Türkiye’nin seküler orta ve üst sınıf vatandaşlarının ABD’de bebeklerini dünyaya getirmeleri yoluyla stratejik pratiklerini ortaya çıkarmaktadır (Altan-Olcay ve Balta, 2016). Burada Türk üst sınıflarının takındıkları stratejik tavrın temel nedeni, vatandaşı oldukları Türkiye’de siyasal, toplumsal ve ekonomik hoşnutsuzlukları ve güvensizlik algıları ön plana çıkarken kendi çocuklarının geleceğini en azından Amerikan pasaportu edinimiyle güvence altına almaları arzusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Altan-Olcay ve Balta (2016) beşerî sermaye (human capital), kültürel sermaye (cultural capital) ve ekonomik sermayeye (economic capital) ek olarak hareketlilik sermayesine (mobility capital) daha rahat erişimi olan üst sınıfların bu stratejilerinin vatandaşlığın dönüşümünü yansıttığını ileri sürerken, bu durumu küresel ve ulus-ötesi eşitsizliklerin günümüz vatandaşlık rejimindeki yansıması olarak yorumlamaktadırlar. Tam da bu noktadan hareketle, Türkiye’nin stratejik vatandaşları çocuklarının Amerikan pasaportuna erişimiyle stratejik bir pratik geliştirerek çocuklarını “güvence altına” alırken, Türkiye’ye gelen “stratejik vatandaşlar” hangi temel motivasyonla hareket etmektedirler kapsamı ve bu yeni gelenlerin ne tür resmi (formal) ve resmi olmayan (informal) pratikler sergilediklerinin açığa çıkarılması önemli olgu olarak derinlemesine incelemeyi gerektirmektedir.

2018 yılında Türk vatandaşlığı ile ilgili yönetmelikteki değişiklik sonrasında hacminde artış gözlemlendiğimiz bu olgunun Türkiye’de henüz yeterince tartışma olanağı bulamaması uluslararası öğrenci hareketliliğiyle birlikte Türkiye-İran göç koridorunda gözlemlenen ‘trend’ halindeki ‘yeni’ kategorilerden biri olmasından ileri gelmektedir. Türkiye bağlamında ‘yeni’ bir hareketlilik kategorisi olmasına ve göç-vatandaşlık bağlantı noktasını göstermesine ek olarak, neoliberal siyasal-ekonomik düzlemin getirdiği sınıflı ve hiyerarşik eşitlikleri gözler önüne sermesi bakımından konunun derinlemesine ve kapsamlı bir biçimde tartışılması ve araştırılması gerekmektedir. Peki Türkiye’de politika düzeyinde bu yeni kategorinin oluşumu hakkında neler söylemeliyiz? Malta ve Portekiz gibi ülkelerin 2013 yılında uygulamaya geçirdiği yatırım-yoluyla-vatandaşlık olgusu, 2018 yılı Eylül ayında Türkiye’de yabancılara mülk satışı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş için kolaylıklar sağlanması hususundaki değişikliklerle hız kazanmıştır ve özellikle Türkiye-İran göç koridorunda yeni denilebilecek bir hareketlilik kategorisidir. Bu noktada 18 Eylül 2018 tarih ve 106 karar sayısı ile Resmî Gazete’de yayımlanan “Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin” 20. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan kimi bentlerinde değişikliğe gidilmiştir. Buna göre (a) bendindeki 2 milyon Amerikan Doları, 500 bin Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası, (b) bendindeki 1 milyon Amerikan Doları, 250 bin Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası, (ç) bendindeki 3 milyon Amerikan Doları, 500 bin Amerikan Doları veya karşılığı döviz

ya da karşılığı Türk Lirası ve (d) bendindeki 3 milyon Amerikan Doları, 500 bin Amerikan Doları veya karşılığında döviz ya da karşılığı Türk Lirası şeklinde değiştirilmiştir (Resmi Gazete 19 Eylül 2018). Bu yönetmelikte yer alan bentleri açacak olursak (a) bendi sermaye yatırımı gerçekleştirilmesi, (b) bendi taşınmaz alımı ve üç yıl satılmaması, (ç) ilgili tutarında mevduatı Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara yatırılması ve (d) bendi ise ilgili tutarda üç yıl boyunca devlet borçlanma araçlarını tutma şartlarını sağlayan “yabancı” Cumhurbaşkanı kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabilir (5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 20. madde). İlgili kararın Resmî Gazete’de yayımlanmasının ardından özellikle İstanbul, Antalya, Ankara, Bursa ve Yalova gibi illerde gerek İranlı bireylerin gerekse İran dışından olan yabancı bireylerin konut alımlarında önemli oranda bir artış söz konusudur (bknz. Tablo 2 ve Tablo 3).

Tablo 2. İllere göre Yabancılara Yapılan Konut Satışları (2013-2020)

İl	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (Ocak-Eylül)
İstanbul	2447	5580	7493	5811	8182	14270	20857	11966
Antalya	5548	6542	6072	4352	4707	7938	8951	5125
Aydın	1112	1191	1107	871	826	1070	837	Veri yok
Muğla	1053	1051	717	632	634	Veri yok	957	489
Mersin	545	783	830	580	600	1022	Veri yok	819
Bursa	375	954	1501	1318	1474	2729	2213	882
Yalova	284	765	1425	822	1079	2063	1696	821
Ankara	175	369	599	623	817	2133	2539	1829
Sakarya	103	512	833	657	770	1366	1247	555
Trabzon	Veri yok	225	778	810	978	1344	935	Veri yok
Toplam	12181	18959	22830	18189	22234	39663	45483	26165

Kaynak. TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=in%C5%9Faat-ve-konut-116&dil=1>, son erişim 27 Eylül 2020. Veriler yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 2 incelendiği zaman 2018 yılıyla birlikte İstanbul, Antalya, Bursa, Ankara ve Yalova illerinde yabancılara yapılan konut satışında muazzam bir artış söz konusudur. Yine aynı tabloya göre, 2017 yılında toplamda 22.234 konut satışı yapılmışken, bu rakam 2018’de 39 binin üzerinde ve 2019’da 45 binin üzerinde gerçekleşmiştir. Yabancılara yapılan konut satışındaki artışın 2018 Vatandaşlık yönetmeliğindeki değişikliklerle yakından ilişkili olduğu iddia edilebilir. Sahada yapılacak olan araştırma, yönetmelikteki değişikliğin yabancılara Türkiye’de konut alımına ne denli etki göstermiş olduğunu somut olarak bizlere sunacaktır.

Tablo 3. Ülke Uyruklarına göre Yabancılara Yapılan Konut Satışları (2015-2020)

Uyruk	2020 (Ocak-Eylül)	2019	2018	2017	2016	2015
İran	4716	5423	3652	792	664	744
Irak	4165	7596	8205	3805	3036	4228
Rusya	1895	2893	2297	1331	1224	2036
Afganistan	1277	2191	2084	1078	1205	656
Azerbaycan	883	1191	1250	942	610	815
Suudi Arabistan	487	2208	2718	3345	1886	2704
Almanya	847	1723	1866	772	714	869
Yemen	769	1564	851	390	v.y.	231
İngiltere	676	1353	1237	794	827	1054
Kuveyt	711	1903	2199	1691	1744	2130
Diğer Ülkeler	4722	8802	6899	3638	3067	3514
Toplam	26466	45967	40044	22428	18391	22991

Kaynak. TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=in%C5%9Faat-ve-konut-116&dil=1>, son erişim 27 Eylül 2020. Veriler yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde ise İran ve Irak uyruklu yabancıların son yıllarda Türkiye’de en fazla konut alımı gerçekleştiren gruplar olduğu görülmektedir. Özellikle 2018 öncesi yıllarda sayısal olarak diğer grupların gerisinde kalan İranlı bireylerin 2018 itibariyle sayıları katlanarak artarak en fazla konut alımı gerçekleştiren yabancı grubu olmasının temel nedeni 2018 yönetmelik değişikliği olarak görülebilir. Yani 2018 yönetmelik değişikliği ile İran uyruklulara yapılan konut satışlarındaki artış arasında doğrudan bir ilişki olduğunu iddia edebiliriz. Somut olarak gözlemlenebilen bu artışa neden olduğunu düşündüğümüz bu yönetmelik değişikliğinin ilk olarak Türkiye-İran göç koridorunun doğasında nasıl bir değişikliğe gittiği ve bir sığınma hareketliliği olarak oluşan bu koridorun 2018 yönetmelik değişikliğinden etkilenip etkilenmediği ve yeni taktikler üretimine nasıl katkıda bulunduğunun açığa çıkarılması gerekmektedir.

SONUÇ

Bu makalede, Türkiye-İran göç koridorunun değişen doğasına odaklanılmıştır. Uluslararası öğrenci ve yatırım-yoluyla-vatandaşlık düzenli göç kategorilerini sermaye yoğun hareketlilik kategorisi altında kavrayan makale, Türkiye-İran göç koridorunun dönüşümünü bu yeni ortaya çıkan ve yoğunlaşan kategoriler üzerinden değerlendirmektedir. Bu doğrultuda tarihsel olarak incelendiğinde 1980’lerin başından itibaren İranlı bireylerin daha ziyade sığınma temelli hareketliliğinin gözlemlendiği Türkiye-İran göç koridorunda 2010 sonrası süreçte sermaye yoğun hareketliliğe ilişkin göç kategorilerinin arttığını görmekteyiz.

Azalan sığınmacı başvuru sayılarına karşın sayıları her yıl artan uluslararası öğrenci ve yatırım-yoluyla-vatandaşlık göçleri “neoliberal müesses nizam”ın ulusal ve uluslararası göç politikalarına yansımalarını göstermekte ve bu politikaları ve bireylerin hareketliliklerini nasıl değiştirip dönüştürdüğünün

sinyallerini vermektedir. Dolayısıyla politik-ekonomik düzlemde, azalan sığınmacı sayılarının değerlendirmesi yapılırken artan uluslararası öğrenci ve yatırım-yoluyla-vatandaşlık hareketlerinin de dikkate alınması son derece gereklidir. Diğer bir deyişle günümüz “neoliberal müesses nizam” altında, bir göç kategorisindeki azalmanın ya da azalan trendin diğer göç kategorisini bu nizama uygun olarak yaratıyor olabileceği gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Vatandaşlık anlayışındaki yeni bir konfigürasyon olarak yatırım-yoluyla-vatandaşlık, ulus devletlerin teritoryal sınırlarına dahil olan veya dahil olmak arzusunda olan ve bir hak ve statü olarak vatandaşlığa erişememiş olan göçmenler açısından kimin dahil edilip kimin hariç tutulacağı, kuralları piyasa yasalarının tahakkümü altında belirlenen bürokratik ve yasal kodların çerçevesini çizdiği bir arzu politikası olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçapar, Ş. K. (2006). Conversion as a migrant strategy in a transit country: Iranian shiites becoming christians in Turkey”. *International Migration Review* 40(4), 817-853.
- Altan-Olcay, Ö., Balta, E. (2016). Strategic citizens of america: transnational inequalities and transformation of citizenship. *Ethnic and Racial Studies*, 39(6), 939-957.
- Aslan, B., Jacobs, B. D. (2014). Erasmus student mobility: Some good practices according to views of Ankara University exchange students. *Journal of Education and Future*, 5, 57-72.
- Baas, M. (2019). The education-migration industry: International students, migration policy and the question of skills. *International Migration*, 57(3), 222-234.
- Barbulescu, R. (2014). Global mobility corridors for the ultra-rich: The neoliberal transformation of citizenship. *EUI Working Paper*, RSCAS 2014/1. Floransa: European University Institute.
- Bauböck, R. (2014). What is wrong with selling citizenship? It corrupts democracy. *EUI Working Paper* RSCAS 2014/1. Floransa: European University Institute.
- Bianet. “Aktivist Şariatmedari, serbest bırakıldı”. <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/230449-turkiye-nin-aktivist-sariatmedari-yi-iran-a-ide-edecegi-iddia-edildi>, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020).
- Bilecen, B. (2014). *International student mobility and transnational friendship*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de mültecilik: İltica, geçicilik ve yasallık ‘Van uydu şehir örneği’*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birdişli, F., Gören, M. (2018). Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bağlamında Türkiye-İran arasındaki göç ve sınır güvenliği. *İran Çalışmaları Dergisi* 1(2), 11-38.
- Brooks, R., Waters, J. (2011). *Student mobilities, migration and the internationalization of higher education*. Basingstone: Palgrave Macmillan.
- Brown, W. (2016). Sacrificial citizenship: Neoliberalism, human capital, and austerity politics. *Constellations*, 23:1, 3-14.
- Çalışkan, K., Callon, M. (2009). Economization, part 1: Shifting attention from the economy towards processes of economization. *Economy and Society*, 38(3), 369-398.
- Çepni, O., Aydın, F., Kılınç, A. Ç. (2018). Erasmus programına katılan öğrencilerin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri: Fenomenolojik bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(3), 436-450.
- Chaichian, M. A. (2012). The New phase of globalization and brain drain: Migration of educated and skilled Iranians to the United States. *International Journal of Social and Economics*, 39(1/ 2), 18:38.
- Dzankic, J. (2012). The pros and cons of ius pecuniae: Investor citizenship in comparative perspective. *EUI Working Papers*, RSCAS 2012/14, Floransa: European University Institute.
- Dzankic, J. (2014). The Maltese falcon, or: My Porsche for a passport!. *EUI Working Paper*, RSCAS 2014/1, Floransa: European University Institute.
- Goodwin-Gill, G. S. (2008). Convention relating to the status of refugees protocol relating to the status of refugees. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/prsr/prsr_e.pdf. Erişim tarihi: 27 Ekim 2020.
- Gültay, B., Özözen Kahraman, S., İsmayıl, G., Çalışkan, V. (2018). Uluslararası öğrencilerin göç potansiyelleri: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği. *IX Uluslararası STK Kongresi Sunumları*, 15-17 Kasım 2018.

- Haussen, T., & Uebelmesser, S. (2016). Student and graduate migration and its effect on the financing of higher education. *Education Economics*, 24(6), 573-591.m
- İçduygu, A., & Sert, D. S. (2009). Country profile: Turkey, *Focus migration*, 5. Hamburg: Hamburg Institute of International Economics.
- İçduygu, A., & Karaçay, A. B. (2012). The International migration system between Turkey and Russia: project-tied migrant workers in Moscow". *International Migration*, 50: 1, 55-74.
- Karaçay, A. B. (2011). Bir göç sisteminin analizi: Türkiye-Rusya örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Karadirek, G., & Kara, M. A. (2021). Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyokültürel ve akademik uyumu üzerinde ulusal ve örgütsel kültürün etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 1046-1065.
- Kaya, İ. (2009). Reform in Turkish asylum law: Adopting the EU acquis?. *CARIM Research Report 16*. Floransa: European University Institute.
- Kethüda, Ö. (2015). Türkiye'deki uluslararası öğrenci hareketliliği üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim Dergisi*, 5(3), 147-161.
- Kıroğlu, K., & Kesten, A., Elma, C. (2010). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin kültürel ve ekonomik sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 26-39.
- Kirişçi, K. (1996). Is Turkey lifting geographical limitation-the November 1994 regulation on asylum in Turkey". *International Journal of Refugee Law*, 8(3), 293-318.
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kondakçı, Y. (2011). Student Mobility Reviewed: Attraction and Satisfaction of International Students in Turkey. *Higher Education*, 62(5), 573-592.
- Kondakçı, Y., Bedenlier, S., Zawacki-Richter, O. (2018). Social network analysis of international student mobility: Uncovering the rise of regional hubs. *Higher Education*, 75, 517-535.
- Kumcağız, H., Dadasgzadeh, R., Alakuş, K. (2016). Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki yabancı uyruklu öğrencilerin sınıf düzeylerine göre yaşadıkları sorunlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 37-50.
- Massey, D., ve diğerleri. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Mavelli, L. (2018). Citizenship for sale and the neoliberal political economy of belonging. *International Studies Quarterly*, 62, 482-493.
- Mehrabi, S. (2014). International economic sanctions, university life, and global citizenship education: The case of Iran. *Cultural and Pedagogical Inquiry*, 6(1), 43-66.
- Mobasher, M. M. (2012). *Iranians in Texas: Migration, politics, and the ethnic identity*. Austin: University of Texas Press.
- Mülteci Medyası. "Türkiye'nin sınır dışı ettiği İranlı 2 mültecinin idam cezası onandı". <https://multecimedyasi.org/2020/06/29/turkiyenin-sinir-disi-ettigi-iranli-2-multeci-idam-edilecek/>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020.
- Mülteci Medyası. "Üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen İranlı mülteci sınır dışı edilme tehlikesi ile karşı karşıya". <https://multecimedyasi.org/2020/09/09/ucuncu-bir-ulkeye-yerlestirilmeyi-bekleyen-iranli-multeci-sinir-disi-edilme-tehlikesi-ile-karsi-karsiya/>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020.
- Ong, A. (2005). (Re)articulations of Citizenship, *Political Science and Politics*, 38(4), 697-699.

- Önder, R. K., & Balcı, A. (2010). Erasmus öğrenci öğrenim hareketliliği programının 2007 yılında programdan yararlanan Türk öğrenciler üzerindeki etkileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 93-116.
- Özer, M. (2012). Türkiye’de uluslararası öğrenciler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 10-13.
- Özoğlu vd., (2012). *Küresel eğilimler ışığında Türkiye’de uluslararası öğrenciler*. Ankara: SETA
- Parla, A. (2019). *Prekarious hope: Migration and limits of belonging in Turkey*. Stanford: Stanford University Press.
- Paul, A. M. (2011). Stepwise international migration: A multistage migration patterns for the aspiring migrants, *American Journal of Sociology*. 116(6), 1842-1886.
- Resmî Gazete. “18 Eylül 2018, Karar Sayısı: 106” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180919-15.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020.
- Sadri, H., & Chaichian, M. A. (2018). The role of shared ethnicity in facilitating stepwise migration of educated and skilled individuals: The case of Iranian graduate students in Turkey. *Crossings: Journal of Migration & Culture*, 9(2), 205-231.
- Sert, D. S., & Daniş, D. (2020). Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse. *International Migration*, 59(1), 197-214.
- Sert, D. S., & Yıldız, U. (2016). Governing without control: Turkey’s “struggle” with international Migration”. İçinde Özbay, C., Erol, M., Türem, U., & A. Terzioğlu, (der.), *The Making of Neoliberal Turkey*. (s. 53-71) Surrey: Ashgate.
- Shachar, A. (2014). Dangerous liasons: Money and citizenship”. *EUI Working Paper RSCAS 2014/1*. Floransa: European University Institute.
- Shachar, A., Hirschl, R. (2014). On citizenship, states, and markets. *The Journal of Political Philosophy*, 22(2), 231-257.
- Shachar, A., Bauböck, R. (der). (2014). Should citizenship be for sale?. *EUI Working Paper RSCAS 2014/1*. Floransa: European University Institute.
- Türkiye Bursları. <http://www.turkiyeburslari.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda/turkiye-burslari> Erişim tarihi: 16 Eylül 2020.
- Universities UK. (2014). *International students in higher education: The UK and its competition*. Londra: UK.
- Yağcı, E., Ekinci, E. C., Burgaz, B., Kelecioğlu, H., Ergene, T. (2007). Yurt dışına giden Hacettepe Üniversitesi Erasmus öğrencilerinin memnuniyet düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 229-239.
- Yağcı, E., Çetin, S., Turhan, B. (2013). Erasmus Programı ile Türkiye’ye Gelen Öğrencilerin Karşılaştıkları Akademik Güçlükler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 341-350.
- Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., Savaşan, F. (2017). Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri, *Akademik İncelemeler Dergisi* 12(1), 203-254.
- Yıldız, U., & Sert, D. (2017). Göçün jeopolitiği ve Türkiye’nin coğrafi kısıtlaması üzerine farklı bir yorum. *Toplum ve Bilim*, 140, 93-105.
- Yıldız, U., & Sert, D. (2019). Dynamics of mobility-stasis in refugee journeys: Case of resettlement from Turkey to Canada. *Migration Studies*, 9(2), 196-215.
- Yıldız, U. (2020). *Tracing asylum journeys: Transnational mobility of non-european refugees to Canada via Turkey*. New York & Londra: Routledge.

- Yılmaz, A., Akdağ, M., Durmuş, M. A. (2016). Türk ve yabancı öğrencilere Türkiye’de yükseköğretim fırsatları: YÇS, UİP ve TCS. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 40-57.
- YÖK İstatistik. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://www.istatistik.yok.gov.tr> Erişim tarihi 17 Eylül 2020.
- Yükseker, D. (2007). Shuttling goods, Weaving consumer tastes: Informal trade between Turkey and Russia. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(1), 60-72.
- Zijlstra, J. (2020). Stepwise student migration: A trajectory analysis of Iranians moving from Turkey to Europe and North America. *Geographical Research, Special Selection Article*, 58, 403-415.